

T.QAYÍPBERGENOV POVESTLERINIŇ IZERTLENIW DÁREJESI

Sarsenbaev Qonisbay Jaqsılıq ulı
*Ájiniyaz atındaǵı NMPI Qaraqalpaq
ádebiyatı kafedrası tayanış doktorantı*

***Annotaciya:** Maqalada qaraqalpaq ádebiyatınıń kórnekli wákili T.Qayıpbergenov povestleriniń búgingi künge deyingi izertleniw jaǵdayı úyrenildi.*

***Tayanış sózler:** Adebiyat, proza, povest, ilimpaz, izertlew.*

***Аннотация:** В статье рассматривается уровень изученности творчества Т.Кайыпбергенова, известного представителя каракалпакской литературы.*

***Ключевые слова:** литература, проза, повесть, учёный, исследование.*

***Annotation:** The article examines the level of knowledge of the work of T.Kayıpbergenov, a famous representative of Karakalpak literature.*

***Key words:** literature, prose, story, scientist, research.*

«Povest janrı XX ásir qaraqalpaq prozasınıń maqtanıshı bolǵan roman janrın dóretiw jolında jazıwshılarımızdıń tájiriybe mektebi boldı, bul úlken janrdıń rawajlanıwında povesttiń áhmiyeti úlken»[1.218] dep qaraqalpaq prozasın arawlı túrde izertlegen ilimpaz P.Nurjanov povestke halıs bahasın bildiredi. Professor povest janrınıń izertleniw dárejesiniń búgingi ádebiyattanıw iliminde áhmiyetli ekenin bilay bildiredi: «Búgingi kúni payda bolǵanına 60 jıldan aslam waqıt ótken bul janr óziniń sanı hám sapası boyınsha da prozamızda salmaqlı orın iyeledi. Sonlıqtan da, onı ele de tereńirek izertlew búgingi kún talabınan tuwıp otırǵan áhmiyetli másele bolıp tabıladı. Ásirese, qaraqalpaq povestiniń janrlıq hám stillik ózgesheliklerin tereńirek, bir teoriyalıq problema átirapında jámlep izertlewge arnalǵan miynetler joqtıń qasında»[1.217]. Haqıyqatında da, qaraqalpaq povestiniń arawlı túrde izertlew búgingi künde kóp emes, degen menen proza tarawında izertlew júrgizgen ilimpazlar roman janrına kirisiwden aldın jazıwshılardıń dóretiwshiliginde povest janrın tárjiybede sınap kórgenin aytıp, gúrriń menen roman ortasındaǵı baylanıs kópir wazıyasın ótegenin bildiredi.

Akademik M.Nurmuxamedovjazıshınıń «Sekretar» povestin «jazıwshınıń iri janrdaǵı dáslepki tájiriybesi dep, onda bir qansha shalalıq, jasalmalıq hám sxematizm orın alǵan»[2.310] dep sınıǵa alsı, «ekinshi «Muǵallimge raxmet» povestin ideyalıq kórkemlik sapası ádewir jetiliske shıǵarmalar qatarına jatqarıwǵa boladı. Jazıwshınıń kórkem súwretlew usılların sheber qollanıwınıń arqasında shıǵarmanıń hár bóliminen, hár betinen jańalıqtıń, shınlıqtıń hám háreketshelikriń lebi sezilip turadı»[2.311] dep qunlı bahasın berdi.

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Akademik M.Nurmuxamedov óziniń «Qaraqalpaq sovet prozası» atlı miynetinde: «T.Qayıpbergenov ádebiy processke eliwinshi jıllardıń ortalarınan baslap aralastı. Óziniń tvorchestvalıq jolın ocherk, gúrriń jazıwdan basladı, biraq ol tabıslı bolmadı. («Bloknot sóleydi» degen gúrriń hám ocherkler toplamın qarańız, Nókis – 1961). Ol ózin prozanıń úlken janrında shıǵarmalar jazıw arqalı kópshilikke tanıttı»[2.226] dep pikir bildiredi.

Z.Nasurlaeva óziniń «Problema tipa i xarakteru v sovremennoy karakalpakskoy proze» miynetinde: «T.Qayıpbergenovtıń iri kólemlı birinshi shıǵarması «Sekretar» povesti bolıp, ol avtordıń ómirlik tájiriyesine tiykarlangan. Shıǵarmanıń mazmunı quramalı emes, urıs jıllarındaǵı qaraqalpaq xalqınıń awıl turmısı, jas óspirimlerdiń turmıs tárizi sóz etiledi»[3.150] dep baha berip, jazıwshı dóretiwshiligin tereńnen úyrenip, tiyislik pikirlerin bildiredi.

Ádebiyatshı alım Q.Sultanov óziniń «T.Qayıpbergenov prozası» atlı miynetinde M.Nurmuxamedovtıń bul pikirine: Sholoxovtıń tómendegi pikiri menen túsiniq beredi. «Búrkit palapanın ushıwǵa tayarlaǵannan keyin, onıń jerge qonıwına qayılsılıǵı bolmay, mudamı kóklerge kóterile beriwge májbúr eter eken. Bizlerde jas jazıwshılarımızdı tap usınday jol menen tárbiyalap, tek álhawadaǵı biyiklerdi gózlewge úyretiwimiz kerek, nátiyjede olardan haqıyqat búrkitler shıqsın»[5.5]. Jámiyetlik turmısımızdıń rawajlanıwı, tariyxıy shárayat, turmıs abadanlıǵı, belgili maqsetke qaratılǵan adamlardıń kúndelikli is háreketi usınday búrkitlerdiń tárbiyalanıw shıǵıwına negiz tayarlaydı. Miynette jazıwshınıń sheberligine toqtalıp ótiw menen birge shıǵarmanıń qunlılıǵı neden ibarat? – degen sorawǵa keń juwap beriwge háreket etedi. Ilimpazdıń bul miynetinde jazıwshınıń dóretiwshiligine pikir talashıqtıń tartıslı máselelerine toqtalǵanıń anıq gúwası.

Qaraqalpaq povestin arnawlı túrde izertlewshi Q.Kamalov óziniń «Qaraqalpaq povesti» ilimiy miynetinde jazıwshınıń «Sekretar», «Muǵallimge raxmet», «Suwıq tamshı», «Uyqsız tünler» hám «Tánhá ózińe málim sır» povestlerin tallawǵa alǵan. Ilimpaz jazıwshınıń «Sekretar» povestine berilgen sın pikirlerge «ádebiyatımızda povest janrı ústinde islew tájiriyeleriniń ele azlıǵı jáne de jazıwshınıń epikalıq prozadaǵı birinshi qádemi bolǵanlıǵı sebepli povestte kemshiliklerdiń bolıwı tábiyǵıy edi»[6.56] dep pikir berdi.

Qaraqalpaq romanlarınıń kórkem sóz poetikasın arnawlı túrde úyrengen ilimpaz, ádebiyat sınıshısı, professor Z.Bekbergenov jazıwshınıń keń polotnalı romalarınıń kórkem sózden paydalanıw ózgesheligin ayrıqsha talqıǵa aladı. Ilimpaz T.Qayıpbergenov romanlarındaǵı bayanlaw túrlerine ayrıqsha dıqqat awdarǵan. Dialog, monolog, eki hawazlı sózlerdiń qollanıw órisin keń jámiyetshilikke tereńnen, túsiniqli etip ashıp bergен.

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ilimpazlarning jazıwshı povestlerin izertlewdegi ilimiy pikirleri ádebiyattanıwdagı úyreniliwi kerek máselelerden biri. T.Qayıpbergenov shıǵarmalarınıń izertleniw dárejesin úyrenip shıǵıw ádebiyat izertlewshilerinıń aldına qoyǵan wazıypalarınan esaplanadı.

Juwmaqlap aytqanda, jazıwshı T.Qayıpbergenovtıń povestlerin búgingi kúnge shekem ilimpazlar hár túrli aspektlerde úyrendi. Qaraqalpaq prozasınıń dáslepki izertlewshisi M.Nurmuxamedov, Z.Nasurlaeva, Q.Kamalov, Q.Sultanovlar hám házirgi dáwirdegi qaraqalpaq prozasın izertlewshi alımlar P.Nurjanov, Z.Bekbergenovalardıń ilimiy pikirleri úyrenilip shıǵıldı. Ilimpazlardıń jazıwshı povestlerin úyreniwdegi áhmiyeti keń túrde úyrenip shıǵıw búgingi kúnniń ádebiy sınınıń eń aktual máselelerdiń biri.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Нуржанов П. Әдебиет ҳаққында ойлар. – Нөкис: Билим, 2023. 336 б.
2. Нурмухамедов М. Шығармаларының еки томлығы. II том. Қарақалпақ совет прозасы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1985. 440 бет.
3. Насурлаева З. Проблема типа и характера в современной каракалпакской прозе. – Нукус: Каракалпакстан, 1984. 150-с.
4. Султанов Қ. Т.Қайыпбергеновтың прозасы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1979. – Стр: 76.
5. Камалов Қ. Қарақалпақ повести (жанрдың эволюциясы). – Нөкис: Қарақалпақстан, 1978.